

In Zijn ogen geen zondaar

*Negentiende-eeuwse homoseksuele en
transgender personen en hun relatie met God*

Jolanda van der Lee

Amsterdam University Press

Deze uitgave is tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Afbeelding omslag: Collectie Remco van Dam
Ontwerp omslag: Frederike Bouten, Utrecht
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 555 2
e-ISBN 978 90 4855 373 0
NUR 694

© Jolanda van der Lee / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Voor Wouter, Ellen en Cas: mijn anker
Voor Mary: mijn mentor

Inhoud

I	Introductie	9
II	Van 'sodomiter' tot 'urning' De wetenschappelijke ontdekking van 'contraire sexualiteit'	15
III	1883: Nederlands eerste urning 'God weet het, die alles schiep, ook ons'	33
IV	1893: De marineofficier Een talent voor statistiek	43
V	1894: De joodse schriftgeleerde Een bijzondere lieveling van God	55
VI	1897: De strijdbare Zwitser Pleitbezorger voor een nieuwe moraal	69
VII	1901: De onderwijzer Boeteling voor zonden in een eerder leven	83
VIII	Van bijna onbesproken gedrag Vrouwen en 'contraire sexualiteit'	97
IX	Tot slot 'Eenvoudig een mensch als ieder ander, een schepsel Gods'	101
	Noten	109
	Bibliografie	116
	Over de auteur	120

I Introductie

Januari 2019. De Vrije Universiteit hijst de regenboogvlag, het internationaal bekende symbool van de LHBT⁺-gemeenschap.¹ De universiteit op christelijke grondslag doet dit om in het openbaar en ondubbelzinnig afstand te nemen van de *Nashville-verklaring* die die maand in Nederland is gepubliceerd. In deze oorspronkelijk Amerikaanse verklaring van conservatieve christenen is onder andere te lezen, dat het niet in overeenstemming met Gods bedoelingen zou zijn wanneer ‘mensen zichzelf bewust willen zien en positioneren als personen met een homoseksuele of transgenderidentiteit’.² Om dezelfde reden keurt de verklaring het homohuwelijk af.³

De publieke én politieke verontwaardiging over de Nashville-verklaring is groot. Dat Amerikanen dergelijke uitspaken doen, is tot daaraantoe, maar dat er ook Nederlanders zijn die deze verklaring ondertekenen, doet veel stof opwaaien in de media. Vooral het feit dat een vooraanstaand lid van de Tweede Kamer, de fractievoorzitter van de SGP, tot de ondertekenaars behoort, wordt sterk veroordeeld. Nederland beschouwt zichzelf immers als een van de meest tolerante landen ter wereld ten aanzien van homoseksualiteit en transgender personen. Het is zelfs een van de eerste dingen die nieuwkomers leren. Zo wordt in brochures voor immigranten verteld dat het een kernwaarde van de Nederlandse samenleving is, dat iedereen, ongeacht seksuele voorkeur of identiteit, gelijk behandeld wordt.⁴ De Nashville-verklaring met zijn stellige uitspraken over hoe negatief God over ‘homoseksuele of transgenderidentiteit’ zou denken, staat haaks op deze kernwaarde.

In alle ophef rond de verklaring lijkt het wel of Nederland nooit anders dan zo tolerant is geweest. Vergeten lijkt het begin van de twintigste eeuw waarin hoon zoals die nu over de fractievoorzitter van de SGP uitgestort werd, op precies het tegenovergestelde gericht was. Toen werd juist die enkeling aan de schandpaal genageld, die het in zijn hoofd haalde om te pleiten voor gelijkheid

van iedereen, ongeacht seksuele voorkeur en identiteit. In die tijd rond 1900 stond niet een klein groepje orthodoxe gelovigen afkeurend tegenover mensen die nu homoseksuelen en transgender personen genoemd worden, maar wilde zo'n beetje de gehele Nederlandse bevolking niets van hen weten. De kranten berichtten in 1904 over de uithaal van de minister-president naar de enkele strijders voor gelijke rechten toen hij in een lezing zijn gehoor voorhiel: 'Den kamp hebben wij te voeren als men – God betere het! – de zonde van Sodom goedkeurt en zelfs aanbeveelt.'⁵ Die minister-president was Abraham Kuyper, oprichter van dezelfde universiteit die 115 jaar later de LHBT⁺-vlag zou hijsen. Hoe hij over die daad van zijn universiteit gedacht zou hebben, laat zich raden.

Het was ook in 1904 dat een vooraanstaand adviseur van de regering schreef, dat iemand die van mening was dat 'homo- en heteroseksualiteit, gelijkberechtigd zijn' daarmee erger kwaad aanrichtte dan de twee mannen 'die onlangs te Berlijn' een klein meisje vermoord hadden. Die twee 'onverlaten' hadden maar één ziel op hun geweten, maar het pleidooi voor gelijke rechten voor 'homoseksuelen' zou volgens dit lid van de Raad van State tot het verlies van miljoenen zielen kunnen leiden.⁶ Blijkbaar verkeerde hij in de veronderstelling dat mensen zich dan massaal aan seks met iemand van hetzelfde geslacht zouden gaan overgeven en daarmee hun ziel zouden verspelen. Een paar jaar later, in 1911, sprak een liberaal Kamerlid zijn verontwaardiging uit over politieke aandacht voor homoseksualiteit, omdat hij het als zijn plicht beschouwde 'om de verspreiding van die ziekte tegen te gaan'. Dat kon volgens hem het beste 'door het isolement te handhaven waarin de lijdens aan deze ziekte maatschappelijk geplaatst worden'.⁷

Het Nederland van toen, waarin kindermoord als minder erg werd voorgesteld dan gelijke rechten en de minister-president een kruistocht voerde tegen hen die daarvoor streden, is nog maar bij weinigen bekend. De minister-president en het liberale Kamerlid hebben hun zin immers niet gekregen: het maatschappelijke isolement van homoseksuelen is juist opgeheven en de

Nederlandse samenleving is inmiddels overtuigd van het recht op gelijke behandeling van iedereen. Iemand met een transgender identiteit of met een van de heteroseksuele norm afwijkende seksuele identiteit, wordt niet meer uitgespuugd. Dat wil zeggen, niet meer in het algemeen.

Er zijn nog wel individuen die er anders over denken en er zijn nog wel orthodox-gelovige kringen die acceptatie en gelijke rechten afkeuren. Die laatsten gaan ervan uit dat dat is wat God zou willen. Andere gelovigen plaatsen op hun beurt vraagtekens bij die afkeuring of zijn er zeker van dat Gods oordeel anders is. Wat nu in de jaren na Abraham Kuyper niet veranderd blijkt, zijn juist die vragen van gelovigen – of zij nu christelijk, joods of islamitisch zijn – naar het oordeel van God over seksualiteit en identiteit. De vragen waarvoor in 2021 gelovigen met bijvoorbeeld een homoseksuele, biseksuele of transgender identiteit zich gesteld kunnen zien met betrekking tot hun verhouding tot God, blijken nog dezelfde te zijn als die in de tweede helft van de negentiende eeuw. Dat is de tijd waarin termen als homoseksualiteit en heteroseksualiteit bedacht werden en er voor het eerst getheoretiseerd werd over ‘een mensch met een mannenziel in een vrouwenlichaam’ en de tegenhanger daarvan.⁸

Dat de vragen van nu naar Gods oordeel ook al honderdvijftig jaar geleden gesteld werden, maken onder meer vijf autobiografische teksten duidelijk, die overgeleverd zijn via negentiende-eeuwse Nederlandse medische publicaties over ‘de contraire sexualiteit’.⁹ Dat was toen de verzamelnaam voor mensen wiens seksuele voorkeur tegengesteld – contrair – was aan de seksuele voorkeur die als normaal werd gezien voor het geslacht dat hen bij geboorte toegekend was. Het zijn deze teksten die centraal staan in de hoofdstukken van *In Zijn ogen geen zondaar*.

Na het volgende hoofdstuk, waarin een overzicht wordt gegeven van de geschiedenis van liefde en seksualiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht,¹⁰ worden in vijf hoofdstukken de autobiografische teksten besproken van vijf mannen die zich op geen enkele manier seksueel aangetrokken voelden tot

vrouwen.¹¹ Daarin is onder meer te lezen wat ze zelf aan het papier toevertrouwd hebben als antwoord op vragen over hun seksuele voorkeur en religie. Ook wordt duidelijk hoe de kennis over seksualiteit en identiteit zich in het laatste kwart van de negentiende eeuw in Nederland ontwikkelde en verspreidde.

Na de bespreking van de verhalen van de vijf mannen wordt in hoofdstuk VIII stilgestaan bij het ontbreken van een verhaal van een vrouw en waarom dat illustratief is voor de geschiedenis van seksualiteit. Tot slot zet hoofdstuk IX bij wijze van samenvatting nog even de visies van de vijf autobiografen op Gods oordeel over hen en hun seksuele handelingen kort op een rijtje. Aan het eind van elk hoofdstuk is de bibliografische informatie opgenomen van de erin besproken publicatie en na het slothoofdstuk volgt de lijst literatuur waarnaar in de eindnoten van de hoofdstukken verwezen wordt.

Met deze uitgave¹² hoop ik te laten zien, hoe kort het nog maar geleden is, dat in Nederland een tolerante houding ten opzichte van mensen met een homoseksuele, biseksuele of transgender identiteit zeer zeldzaam was. Acceptatie was toen veel zeldzamer dan de afwijzende houding van sommige religieuze groeperingen nu is. De verhalen van de vijf mannen maken duidelijk wat die intolerantie voor hen betekende en hoe hun verhouding met God was.

Al in 1870 schreef de man die zich als eerste in Nederland bewust positioneerde als ‘mensch met het lichaam van een man en de ziel van eene vrouw’ dat hij zeker wist, dat de samenleving ooit zou inzien dat God hem dezelfde ‘heiligste rechten’ had geschonken als ieder ander. Wie weet, kunnen zijn woorden en die van de andere vier ‘contrair sexuelen’ nu nog van invloed zijn op het oordeel van christenen, joden en moslims die zich nog niet kunnen vinden in de vaste overtuiging van die man, dat hij ‘eenvoudig een mensch als ieder ander, een schepsel Gods’ was.¹³

Over het gebruik van termen: 'contrair sexueel'/ homoseksualiteit/transgender/man/vrouw/geslacht

Over de geschiedenis van 'homoseksualiteit' is veel geschreven. De algemeen gebruikte betekenis van die term is de seksuele voorkeur 'voor mensen van hetzelfde geslacht'.¹⁴ In werk over de geschiedenis van homoseksualiteit wordt die term ten onrechte ook wel gebruikt voor mensen die dan wel een voorkeur hebben voor iemand met hetzelfde bij geboorte toegekende geslacht, maar zichzelf niet identificeren met dat geslacht.¹⁵ Iemand die bij geboorte het geslacht man toegekend heeft gekregen en zichzelf identificeert als vrouw en verliefd wordt op een man die zich identificeert als man, koestert echter geen homoseksuele gevoelens, maar heteroseksuele. De term transgender is hier passender dan de term homoseksueel: genderidentiteit en seksuele identiteit staan los van elkaar.¹⁶

Zoals uit het geschiedkundige overzicht in hoofdstuk II blijkt, werd dit verschil in feite al in 1864 door de eerste schrijver hierover uitgelegd, al gebruikte hij toen andere termen. In de negentiende eeuw sprak men bij voorkeur over de 'contraire sexualiteit' als verzamelnaam voor mensen wiens seksuele voorkeur tegengesteld – contrair – was aan de seksuele voorkeur die als normaal werd gezien voor hun bij geboorte vastgestelde geslacht. Er waren volgens onderzoekers ervan verschillende gradaties en categorieën van 'contraire sexualiteit'. Twee voorbeelden daarvan waren de 'aangeboren homoseksualiteit' en de 'effeminatio' – mannen die zich vrouw voelden.¹⁷

In de literatuur over geschiedenis van seksualiteit en identiteit wordt wel geschreven over homoseksualiteit wanneer men ook transgender bedoelt. Dit zijn echter – zoals hiervoor uitgelegd – verschillende dingen. Ik adopteer daarom de negentiende-eeuwse term 'contraire sexualiteit' in zijn toenmalige betekenis, omdat de verhalen van de vijf autobiografen duidelijk maken dat niet voor alle vijf geldt, dat aan hun seksuele verlangens of identiteit recht wordt gedaan door het gebruik van het woord homoseksualiteit. Hetzelfde geldt voor het gebruik van het woord 'man' en van het woord 'geslacht'. Het feit dat een van de autobiografen zichzelf introduceert als 'man(?)' maakt direct duidelijk dat toen al de behoefte werd

gevoeld aan passender termen dan 'man', 'hij' en 'zijn'. Die termen waren er niet. Met 'man' etc. werd toen naar iedereen verwezen die bij geboorte het geslacht man toegekend had gekregen, het zogenoemde biologische geslacht 'man', en met 'vrouw' werd verwezen naar mensen met het zogenoemde biologische geslacht 'vrouw', en als er over 'geslacht' geschreven werd, werd alleen aan dat toegekende geslacht gedacht. Net als de term 'contraire sexualiteit' neem ik ook de terminologie man, vrouw en geslacht over zoals de auteurs van de negentiende-eeuwse teksten die zelf gebruikten.

II Van ‘sodomiter’ tot ‘urning’

De wetenschappelijke ontdekking van ‘contraire sexualiteit’¹

‘En hij hield van hem als van een vrouw’ – een zin die zo’n vierduizend jaar geleden in een kleitablet vastgelegd werd. De ‘hij’ is de mythische koning Gilgamesj en de zin beschrijft zijn vriendschap met de wildeman Enkidu in dit heldenepos, dat een van de alleroudste verhalen ter wereld is.² Later zien we een dergelijke band tussen de vrienden Achilles en Patroklos in het werk van Homerus en in het verbond van Jonathan met David die hij ‘liefhad als zijn ziel’ in de Bijbel.³ Daarin is op haar beurt de bijzondere relatie van Naomi en Ruth een voorbeeld van zo’n zelfde soort intense vriendschap, maar dan tussen vrouwen.

Deze eeuwenoude verhalen over diepe emotionele verbondenheid tussen mannen en vrouwen onderling, worden door sommigen wel aangevoerd als bewijs dat er altijd al relaties hebben bestaan die nu homoseksueel genoemd zouden worden. Anderen vinden dat veel te ver gezocht.⁴

Het is sowieso lastig om met onze moderne blik naar deze oude teksten te kijken en het is een discussie op zich wat dan precies onder die term verstaan zou moeten worden. Zelfs in het werk van de dichteres Sappho uit de zevende eeuw voor Christus – dat letterlijk tot het woord lesbisch heeft geleid, omdat zij afkomstig was van het eiland Lesbos – zijn geen passages te vinden waarin expliciet sprake is van seksualiteit tussen vrouwen onderling.⁵ En, ook al zou dat wel zo zijn geweest, dan nog zou dat weinig zeggen. Het was immers een totaal andere wereld. Dat er zolang de mens leeft, sprake zal zijn geweest van liefde en seks tussen mannen en vrouwen onderling, lijkt mij echter onbetwistbaar.